

GEOSTRATEŠKI POLOŽAJ KRIMA KAO ČINILAC BEZBEDNOSTI CRNOMORSKOG REGIONA

*Sladjan Milosavljević**

Fakultetu za inženjerski menadžment u Beogradu

*Željko Lazić***

Akademiji za nacionalnu bezbednost u Beogradu

*Martin Matijašević****

Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti

U sled odbijanja ukrajinskih vlasti da potpišu sporazum o pridruživanju sa EU, krajem 2013. došlo je do protesta u Kijevu i većem broju gradova, predvođenih prozapadnom opozicijom, radikalizacije političke situacije, što je rezultiralo svrgavanjem režima predsednika Janukoviča. Ova dešavanja prouzrokovala su proteste na Krimu i u jugoistočnim regionima. Nakon sprovedenog referendumu Krim se jednostrano izdvojio iz sastava Ukrajine i pripojio Rusiji, dok je u delovima Donjecke i Luganske oblasti počeo oružani sukob centralnih vlasti i oružanih formacija pobunjenog proruskog stanovništva. Ukrajina je optužila Rusiju da je aneksirala Krim i da se njene oružane formacije aktivno bore na strani proruskih separatista. Bilateralni odnosi spuštani su na minimum i poslednje dve godine zadržali su takvu tendenciju, uz pojavu velikog broja problema koji su dodatno opteretili i naglasili postojeće razlike u stavovima. Novonastali status Krima znatno je pogoršao odnose Rusije i sa zapadnim državama i radikalizovao bezbednosnu situaciju na regionalnom i globalnom nivou. Kompleksnost i aktuelnost „Krimskog pitanja“ određena je, pored ostalog, i posebnim geostrateškim značajem Krimskog poluostrva, kao i specifičnim geografskim, istorijskim i kulturno-identitetskim odlikama tog prostora. Uz veliku opreznost da se ne upadne u zamku geografsko-istorijskog determinizma, načiniće se pokušaj u pravcu dokazivanja da fizičko-geografske i društveno-geografske karakteristike Krima, kao i njegov specifičan istorijski razvoj, predstavljaju elemente koji su uticali na promenu njegovog statusa (jednostrano izdvajanje iz Ukrajine i pripajanje Rusiji), što je prouzrokovalo stvaranje složene političko-bezbednosne situacije u Crnomorskom regionu, koja preta da dezintegriše celokupni sistem regionalne stabilnosti, sa mogućim implikacijama i na globalnu bezbednost.

Cilj rada jeste ukazivanje na važnost „Krimskog pitanja“ koje značajno determiniše bezbednost regiona i odnose najuticajnijih geopolitičkih igra-

* Dr Sladjan Milosavljević je docent na Fakultetu za inženjerski menadžment u Beogradu.

** Dr Željko Lazić je docent na Akademiji za nacionalnu bezbednost u Beogradu.

*** Martin Matijašević je saradnik na Fakultetu bezbednosti u Beogradu, matijasevic@fb.bg.ac.rs.

ča, kroz prizmu sagledavanja geostrateške pozicije Krima. Nastojano je, takođe, da se ova aktuelna tema približi široj javnosti, odnosno da se na jedan afirmativan način učini teorijski pomak ka razumevanju i kritičkom promišljanju „Krimskog problema”, težišno iz perspektive aktuelnih dešavanja u poslednje dve godine.

Ključne reči: *Krim, geostrateški položaj, ukrajinska kriza, Rusija*

Uvod

Veliki broj respektabilnih autora iznose stanovište o Ukrajini, kao regionu gde će se lomiti koplja svetske politike u prvim decenijama XXI veka i da će upravo Ukrajina biti poligon za ostvarivanje globalne dominacije kada je u pitanju geopolitička redistribucija moći, s obzirom na to da je „Balkan” iscrpljen i politički preeksploatisan krajem XX veka. Ukrajina predstavlja najužu (geo)političku interesnu sferu Rusije, koja nastoji da onemogući stvaranje novog „geopolitičkog pejzaža” na postsovjetskom prostoru koji bi predstavljao bezbednosnu pretnju njenim interesima. Trenutni odnosi Rusije i većine zapadnih država su na najnižem nivou od vremena hladnog rata. Ova shvatanja, pokrepljena stavovima o postojećim političkim, identitetskim i kulturno-civilizacijskim protivrečnostima i podelama ukrajinske države i društva, govore o značaju i aktuelnosti problema u vezi sa Krimom i situacijom na istoku Ukrajine, koji nadilaze regionalne okvire i, kao takvi, imaju gotovo opredeljujući uticaj na geopolitička i vojno-bezbednosna dešavanja ne samo u Crnomorskom regionu, već i na celokupni evroazijski prostor.

Rusija je za Krim neraskidivo vezana kulturno-istorijski i etnički i percipira ga kao deo svog nacionalnog identiteta. Gotovo 2/3 stanovništva na Krimu čine etnički Rusi (raspadom SSSR-a oko 11 miliona Rusa ostalo je da živi u Istočnoj Ukrajini i na crnomorskom primorju). Takođe, veći deo svoje novije istorije (od kraja XVIII veka) Krim je bio u sastavu Rusije, sve do 1954. godine kada je političkom odlukom tadašnjih komunističkih vođa predat ukrajinskoj federalnoj jedinici u okviru SSSR-a. Tada, verovatno, niko nije mogao ni slutiti da predaja Krima USSR može postati suštinski geostrateški problem za Rusiju pola veka kasnije, u uslovima postojanja nezavisne Ukrajine. Proizvoljne, paušalne i arbitarne promene unutar državnih granica, koje su u ono vreme bile karakteristične za sovjetski totalitarni državno-partijski režim, nakon raspada SSSR-a, ugrozile su same temelje regionalne bezbednosti na postsovjetskom prostoru.

Ukrajina je država sa puno protivrečnosti i razlika, duboko podeljena u kulturno-civilizacijskom, identitetskom i političkom smislu na jugoistočni (proruski) i severozapadni (prozapadni) deo. Autori i eksperati stoje na različitim stanovištima kada je u pitanju rešenje trenutne krize u Ukrajini, kao i u vezi sa tendencijama njenog daljeg razvijanja, ali je jedinstvena ocena da postojeći status Krimskog poluostrva, koje je de facto u sastavu Rusije od 2014, predstavlja kamen spoticanja u odnosima Rusije i Zapada i „poligon” na kojem se demonstriraju trenutni geostrateški interesi vodećih sila – Rusije i SAD. U tom kontekstu, Krimsko poluostrvo i uopšte rusko-ukrajinska granica predstavlja neuralgičnu tačku Evrope sredinom druge decenije XXI veka. „Krimsko pitanje” predstavlja ključnu kariku ne samo u rusko-ukrajinskim odnosima, već problem egzistira u mnogo širem kontekstu, sa aspekta dugoročnog urušavanja bezbednosnog sistema na evropskom kontinentu, usled zategnutih odnosa Rusije i vodećih zemalja zapada.

Međunarodno-pravni subjektivitet Ukrajine priznaju sve države sveta. Krimsko poluostrvo je do marta 2014. bilo njen integralni deo, da bi nakon sprovedenog referenduma na poluostrvu, AR Krim (i Grad Sevastopolj) jednostrano istupio iz Ukrajine i ušao u sastav Rusije. Uprkos de facto stanju, Ukrajina percipira Krim kao deo svoje teritorije, a njegovu secesiju kao „privremenu okupaciju” (aneksiju) od strane Rusije. S tim u vezi, odnosi dve zemlje su potpuno narušeni. Iстина, može se konstatovati da su i u prethodne dve decenije ti odnosi imali značajne oscilacije i da su primarno bili opredeljeni neprekidnim smenjivanjem strateških orijentacija ukrajinskih vladajućih režima. Stoga je potrebno podsetiti na hronologiju krize u Ukrajini, koja trenutno predstavlja najznačajniji oblik ugrožavanja evropskog sistema bezbednosti.

Opšte napomene o ukrajinskoj krizi i „Krimskom pitanju”

Politička nestabilnost u Ukrajini doživela je kulminaciju krajem novembra 2013. godine, zbog odbijanja režima predsednika Janukoviča da potpiše Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU. Prozapadna opozicija je organizovala proteste. Demonstracije su postale nasilne nakon što ih je vlast zabranila. Protest je eskalirao u oružano nasilje u kojem je stradalo više od 90 demonstranata. Smrtno je stradalo i 20 policajaca. Premijer N. Azarov podneo je ostavku januara 2014. godine. U Kijevu je, uz posredovanje EU, 21. februara postignut Sporazum između vlasti i opozicije za deeskalaciju krize.¹ Međutim, Janukovič je sutradan svrgnut sa vlasti, nakon čega se sklonio na Krim, a zatim u Rusiju. U svetlu navedenih događaja otpočeli su protesti proruskog stanovništva na jugoistoku zemlje. U martu je usledio referendum na Krimu, njegova jednostrana secesija od Ukrajine i pripajanje Rusiji, a u aprilu su otpočeli oružani sukobi između pobunjenog ruskog stanovništva u Donjeckoj i Luganskoj oblasti, protiv ukrajinskih snaga bezbednosti. Na teritoriji ove dve oblasti pobunjenici su nakon sprovedenih referenduma koje ni Ukrajina, ni međunarodna zajednica nisu priznale, proglasili stvaranje Luganske Narodne Republike (LNR) i Donjecke Narodne Republike (DNR) i njihovu nezavisnost od Ukrajine. Nešto kasnije ustanovili su i konfederalnu državu – Novorusiju, koju čine LNR i DNR i koja nije međunarodno priznata. Posle početnog uspeha ukrajinskih vojno-policijskih snaga u tzv. antiterorističkoj operaciji i vraćanja pod kontrolu Kijeva određenih delova Donjecke i Luganske oblasti (maj–avgust 2014), krajem avgusta usledila je kontraofanziva snaga samoproglšenih republika i nanošenje velikih gubitaka snagama centralne vlasti. Uz posredovanje Rusije i EU, početkom septembra potpisan je mirovni sporazum u Minsku („Minsk 1”), kojim je uspostavljeno primirje između Kijeva i pobunjeničkih snaga (koje su zadržale pod kontrolom delove Donjeckog i Luganskog regiona, koji su teritorijalno manji od administrativnih granica ovih oblasti). Međutim, iako je kontrola primirja bila pod ingerencijom posmatračke misije OEBS-a, ono je nastavljeno da se krši, sukobi su bili sve učestaliji i intenzivniji, da bi ponovo eskalirali početkom 2015. godine. Februara meseca došlo je do novog mirovnog sporazuma u Minsku („Minsk 2”), ali na reprezentativnijem nivou u odnosu na „Minsk 1” (uz učešće predsednika Porošenka, predstavnika samoproglšenih DNR i LNR, predsednika Olanda i Putina, kao i kancelarke Merkel). Uspostavljen je prekid vatre i otpočet je mirovni proces za rešavanje ključnih pitanja ukrajinske krize.

¹ Fedjašin, A., „Da li je moguće ‘sastaviti’ Ukrajinu posle krize?”, 21.02.2014. (http://serbian.ruvr.ru/2014_02_21/Da-li-je-moguće-sastaviti-Ukrajinu-posle-krize-5336/, 20.04.2014))

Ovakva situacija dodatno komplikuje i daje značaj geopolitičkoj i geostrateškoj poziciji Krima, koja je nakon njegovog pripajanja Rusiji determinisana ne samo odnosima Rusije i Ukrajine, već egzistira kao gorući problem globalne bezbednosti i predstavlja kamen spoticanja u odnosima Rusije sa SAD i vodećim državama EU. S obzirom na to da zapadne države pripajanje Krima Rusiji percipiraju kao jednostranu secesiju, odnosno aneksiju dela ukrajinske teritorije, koja nema međunarodno-pravnu validnost, ova činjenica je, pored ostalog, bila povod da većina zapadnih država uvede političke, ekonomske i diplomatske sankcije Rusiji. Rusija je odgovorila recipročnim merama, uvođenjem sankcija velikom broju zapadnih država. Ovakav razvoj situacije upućuje na zaključak da relaksacija i redefinisanje odnosa Rusije i Zapada u bliskoj perspektivi nema pozitivnu projekciju, s obzirom na isključive i sučeljene stavove strana u kontekstu „Krimskog problema” i rešavanja krize na istoku Ukrajine.

Zahlađivanje odnosa Rusije sa zapadnim zemljama nužno je impliciralo i poremećaje u odnosima Rusije i NATO-a, što direktno utiče na postojeći sistem regionalne i globalne bezbednosti. Nesporna je činjenica da „spor” oko Krima predstavlja veliki bezbedonosni rizik po stabilnost regiona i čitavog evropskog kontinenta. U tom kontekstu „Krimski problem” značajno je odredio odnose Rusija–NATO, koji su „spušteni” na najniži nivo od završetka hladnog rata. U prethodne dve godine Savet Rusija–NATO nije bio funkcionalan, alijansa je formirala i rasporedila („po kružnom principu”) dodatnu vojnu infrastrukturu u Poljskoj i Baltičkim državama (snage za brzo reagovanje, jačine oko 4 hiljada pripadnika raznih vidova vojske, raspoređenih u 4 bataljona), došlo je do većeg broja incidenata („provokacija”) i „bliskih susreta” vazdušnih i pomorskih snaga NATO i Rusije, koji srećom nisu eskalirali u ozbiljniji konflikt. U proleće 2016. NATO je stavio u operativnu upotrebu elemente protivrakete odbrane u Rumuniji (Divasel) i započeo izgradnju identične PRO u Poljskoj. Obe strane pojačale su „zveckanje oružjem” i „pokazivanje mišića” u smislu da je realizovan veliki broj manevara i vojnih vežbi u regionu Baltika i Crnog mora. S druge strane, Rusija je ojačala vojnu infrastrukturu na svojim zapadnim granicama i dodatno militarizovala Krim instalirajući najsavremenije sisteme naoružanja i opreme. Ovakav razvoj situacije naveo je mnoge autore da govore o „novom hladnom ratu” i „guranju sveta ka ivici globalnog sukoba”.

Ukrajina je u poslednje vreme počela da izlazi iz fokusa interesovanja svetske zajednice zbog eskaliranja bezbednosne situacije na drugim neuralgičnim tačkama (konflikt u Siriji, migrantska kriza u Evropi, borba protiv Islamske države, proliferacija terorističkih napada na tlu Evrope, u Francuskoj, Nemačkoj, Belgiji). Međutim, početkom avgusta 2016. godine, „Krimski problem” je ponovo dospelo u žižu interesovanja. Federalna služba bezbednosti RF saopštila je da je sprečila pokušaj terorističkih akcija na Krimu i pri tom uhapsila nekoliko pripadnika ukrajinskih snaga bezbednosti. Rusija je direktno optužila Ukrajinu za planiranje terorističkih akata na Krimu, što je Ukrajina demantovala. Rusija je preduzela niz aktivnosti kao odgovor, od razmatranja opcije za prekid diplomatskih odnosa sa Ukrajinom (do čega nije došlo), do dodatne militarizacije Krimskog poluostrva, instaliranja najnovijih sistema protivrakete odbrane, tzv. S-400 „Tajfun”, ojačavanja i pregrupisavanja postojećih snaga na poluostrvu, do izvođenja vojnih manevara ogromnih razmera (Kavkaz 2016). Ukrajina je odgovorila podižući borbenu gotovost jedinica u Hersonskoj oblasti, grupisanjem dodatnih vojnih kontingenata na granici sa Krimom, kao i na istoku, prema Donjeckoj i Luganskoj oblasti. Sve ove aktivnosti i „zveckanje oružjem” dodatno su zaoštrile političko-bezbednosnu situaciju i povećale nesigurnost predviđanja mogućih opcija za deeskalaciju konflikta. Izneti stavovi upravo svedoče o aktuelnosti, značaju i međunarodnoj konotaciji „Krimskog problema” i situacije na istoku Ukrajine.

Geostrateški položaj i značaj Krima

Geostrateški položaj Krima i njegov uticaj na političko-bezbednosne odnose mora se promišljati kroz realističnu prizmu globalnih geopolitičkih procesa u savremenom međunarodnom poretku, ali i kroz analizu realnog statusa i uloge Rusije u tim procesima, s obzirom na to da se Krim od 2014. de facto nalazi u njenom sastavu. Stoga je potrebno sagledati različite aspekte geostrateške pozicije Krima, kao i njihov povratni uticaj na bezbednosna dešavanja ne samo u Crnomorskom regionu, već i na globalnom nivou. Međuzavisnost i uslovljenost bezbednosnih procesa u regionu Crnog mora i geostrateškog položaja Krima su očigledne i lako dokazive. Međutim, dinamičnost promena tih procesa na prostoru istočne Ukrajine usložava definisanje mogućih opcija za rešavanje problema. Geostrategijski položaj se definiše kao skup određenih geografskih i strategijskih elemenata koji opredeljuju poziciju neke države, regiona, teritorije. Najznačajniji elementi geostrategijskog položaja su: 1) geografski položaj državne teritorije i njena veličina; 2) osnovna orografsko-hidrografska svojstva; 3) klimatske karakteristike; 4) dužina i oblik granica; 5) nivo razvijenosti komunikacija; 6) položaj u odnosu na susedne države, vojne blokove, njihove vojno-političke i strategijske interese; itd..² Govoreći o značaju geografskih činilaca, neki autori, kao ključni činilac ističu upravo „stratešku lokaciju”.³ U tom kontekstu, vojnostrateški položaj bi se mogao odrediti kao rezultat kompleksnog dejstva velikog broja spoljašnjih i unutrašnjih faktora (geografskih, istorijskih, geostrategijskih, spoljnopolitičkih, ekonomskih, i dr.), koji uslovljavaju i usmeravaju političko delovanje i određuju vojni značaj određene teritorije ili regije.⁴ Analizom nabrojanih faktora u kontekstu položaja Krimskog poluostrva dolazi se do zaključka da je njegov geostrateški položaj u prošlosti bio značajan, jer je ovladavanje Krimom omogućavalo uspostavljanje kontrole nad severnim delovima akvatorije Crnog mora i mogućnost širenja vojno-političkog uticaja na zemlje regiona.

Međutim, u savremenim uslovima geostrateški (vojnopomorski) značaj Krima je bitno smanjen, zbog mogućnosti blokiranja moreuza u slučaju hipotetičkog sukoba. Preciznije rečeno, politički značaj Krima i ruske Crnomorske flote na poluostrvu tokom XX veka postao je konzistentno dominantan u odnosu na njegov vojnostrateški značaj zbog stabilne kontrole Bosfora i Dardanela od strane Turske. Ovakvo stanovište je prepoznatljivo i kod autora koji nose žig ruske geopolitičke škole, koji minimalizuju vojnostrateški u komparaciji sa političkim značajem Krima, potkrepljujući svoje stanovište činjenicom da je Crno more poluzatvoreno more, koje se vojno lako može kontrolisati zatvaranjem moreuza. Krim danas predstavlja minijaturu globalnog sučeljavanja interesa glavnih geopolitičkih aktera današnjice i njihovih geopolitičkih stožera, država koje, zahvaljujući svom geografskom položaju, mogu odlučujuće uticati na ponašanje i ciljeve globalnih igrača. Trenutno se u Crnomorskom regionu nalaze isprepletani geopolitički interesi velikog broja država. Međutim, geostrateški položaj Krima ne može se sagledavati parcijalno i izolovano, već u širem kontekstu, kroz analizu ukupnog geostrateškog položaja i značaja same Ukrajine, kroz analizu geostrateške pozicije poluostrva u kontekstu njegovog novog statusa u okvi-

² Videti šire: *Vojni leksikon*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981.

³ Videti: Kenedi, P., *Uspori i pad velikih sila*, CID/JP, Službeni list SRJ, Podgorica/Beograd, 1999.

⁴ Videti šire: *Koncepcija, doktrina i sistem odbrane*, Centar visokih vojnih škola, Katedra za strategijska istraživanja, Beograd, 1977.

ru Rusije i kroz povezanost Crnomorskog basena sa energetske značajnim Kaspijskim regionom. Za Rusiju je Ukrajina značajna zbog njenog geostrateškog položaja i činjenice da devet miliona Rusa žive u njoj. Ukrajina predstavlja važan činilac bezbednosti zapadnih ruskih granica. Uopšteno rečeno, stvaranje nezavisne Ukrajine dovelo je do promene geopolitičkih parametara Rusije, usled gubitka uticaja na zapadnom vektoru i sužavanja strateških opcija na tom delu ekssovjetskog prostora.⁵

Povezanost i uslovljenost geostrateške pozicije Crnomorskog regiona (Krima) sa Kaspijskim regionom, koji svoj primarni značaj crpi iz činjenice da ima ogromne rezerve nafte i prirodnog gasa je nesporna.⁶ Nastojanje SAD da Crnomorski region iskoriste kao odskočnu dasku za prodor ka Kaspijskom regionu, učinili su Krim potencijalnim žarištem u posthladnoratovskom periodu. Za Rusiju postoji dijametralno suprotan geopolitički cilj – da zadrži monopolistički položaj u eksploataciji i transportu energenata u Kaspijskoj regiji i da onemogući penetraciju uticaja SAD. S obzirom na ovakvu geopolitičku konstelaciju odnosa, pitanje naftovoda i gasovoda u regionu zauzelo je jedno od centralnih mesta u geostrategijskom delovanju ovih država.⁷ Rusija trenutno ima dominantnu poziciju i uticaj u Kavkaskom regionu i nastoji da održi status quo.⁸ Jedan od razloga pokušaja SAD da prošire svoju zonu uticaja na ovu regiju jeste i dugoročno ostvarivanje energetske bezbednosti,⁹ svojih transatlantskih partnera u EU. Međutim, procene su da će Rusija u bliskoj perspektivi ojačati svoje pozicije u regionu, uz egzistiranje permanentnog sučeljavanja interesa sa SAD na političkom, ekonomskom i vojnom planu. Odgovor Rusije na planski geopolitički nastup SAD su i potezi kojima se umanjuje značaj Ukrajine u eksportu ruskog gasa, odnosno izgradnja novih segmenata energetske-transportne infrastrukture, na njenom zapadnom izvoznom vektoru. Nastojanja Rusije da izgradi nove podmorske gasovode (Južni tok, Turski tok, Severni tok 2) predstavlja pokušaj da se anulira zavisnost od ucenivačkog potencijala Ukrajine kao tranzitne zemlje, odnosno da se minimizira njen značaj kao energetske koridora.¹⁰

Fizičko-geografske karakteristike Krimskog poluostrva

Krimsko poluostrvo nalazi se u regiji Crnomorskog primorja,¹¹ na krajnjem jugu Ukrajine, odnosno u severnom delu Crnog mora, uz zapadnu obalu Azovskog mora. Površina cele teritorije Krimskog poluostrva iznosi oko 27.000 km², dok je površina same Republi-

⁵ Milosavljević, S., *Rusija i „mir“*. Strategija bezbednosti Ruske Federacije: geopolitički, energetske i vojni aspekt, Akademska misao – Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014, str. 149-51.

⁶ Milosavljević, S., „Uloga i značaj vojnog faktora u ostvarivanju energetske bezbednosti Ruske Federacije“, *Godišnjak fakulteta bezbednosti 2013*, Fakultet Bezbednosti, Beograd, 2013, str. 227-244.

⁷ Videti šire: Milosavljević, S., „Energetska bezbednost i njena aktualizacija u savremenoj međunarodnoj politici“, u: Z. Dragišić, i dr. (ur.), *Sadržaji bezbednosnih izazova Srbije na početku XXI veka*, Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti, Beograd, 2014, str. 99-112.

⁸ Videti šire: Milosavljević, S., „Ruska diverzifikaciona strategija u naftno-gasnom sektoru i njene implikacije na evropske i balkanske prostore“, *Godišnjak fakulteta bezbednosti 2014*, Fakultet Bezbednosti, Beograd, 2014, str. 65-87.

⁹ Milosavljević, S., Tomić, D., Mandić G., „Pokušaji teorijskog određenja pojma energetske bezbednosti kao činioca determinacije međunarodnog političko-bezbednosnog sistema“, *Vojno delo*, 2016, broj 5 (jul-avgust), str. 106-123.

¹⁰ Milosavljević, S., *Rusija i „mir“*, ..., str. 318-9.

¹¹ Petrović, D., *Geopolitika postsovjetskog prostora*, Prometej, Novi Sad, 2008, str. 34.

ke Krim (bez područja grada Sevastopolja) 26.081 km². Grad Sevastopolj na jugozapadnoj strani poluostrva nije deo Republike Krim, već je definisan kao zasebna administrativno-teritorijalna celina. Zbog svog značaja imao je poseban status i u okviru SSSR-a (RSFSR) i u nezavisnoj Ukrajini, a sada i u Ruskoj Federaciji.

Reljef Krima može se oceniti kao povoljan fizičko-geografski faktor. Najveći deo poluostrva (severni i centralni prostori) predstavlja stepsku ravnicu. Idući ka jugu, ravnica prelazi u brdoviti predeo. Na južnom delu poluostrva su mlade venačne Krimske planine, koje se prostiru od Sevastopolja do Feodosije. Duž južnih podnožja planinskih venaca prostire se priobalni pojas, sa letovalištima Alupka, Jalta, Gurzuf, Alušta, Sudak, Simeiz i dr. Celom dužinom severoistočne obale Krima proteže se sistem plitkih zaliva Azovskog mora, koji su odvojeni od mora nanosima peska, tzv. Arabatske strele. Obala Krimskog poluostrva ima nekoliko većih zaliva u kojima se nalaze pomorske luke: zaliv Karkinit na zapadu, na jugozapadu je Kalamitski zaliv, sa severne strane se nalazi Arabatski, sa istočne tzv. Kerčanski, a na jugu Feodosijski zaliv. Krim je na severu, uskim Perekopskim zemljouzom, širine oko 8 km, povezan sa Hersonskom oblašću. Na istoku Krimskog poluostrva, između Crnog i Azovskog mora, nalazi se Kerčansko poluostrvo, koje je pozicionirano nasuprot Tamanskog poluostrva, a između njih nalaze se tzv. „Kerčanska vrata”, moreuz širine 3–13 km, koji spaja Crno i Azovsko more.¹² Preko ovog moreuza Rusija je pre dve godine započela izgradnju kombinovanog drumsko-železničkog „Kerčanskog mosta”, dugog 18 km, kojim bi se ostvarila kopnena veza Rusije sa Krimom.¹³

Na najvećem delu poluostrva klima je umereno kontinentalna, izuzev juga gde pod uticajem Crnog mora prevlađuje primorska klima. Krimsko poluostrvo ima topla leta sa temperaturom do 30°C, dok su zime blage sa malim brojem dana sa mrazom i snegom. Naročito su povoljni uslovi na obalnom pojasu Crnog i Azovskog mora koji, pored izrazito blagih i toplih zima, ima i dovoljnu količinu padavina.¹⁴ Jesen i proleće su blagi, a zima relativno kratka bez izraženog hladnog perioda. Količina padavina je najveća na jugu (1.050 mm/god.), a najmanja na severu (300–500 mm/god.). Klima je u globalu najpozitivniji od svih fizičko-geografskih faktora koji deluju na Krimu.¹⁵ Hidrografski potencijal je fizičko-geografska odlika sa kojom Krimsko poluostrvo raspolaže u raznovrsnom obliku. Poluostrvo je okruženo akvatorijom Crnog i Azovskog mora, a mogućnosti za razvoj tercijalnog sektora privrede (naročito turizma) ogromne su.¹⁶ Reke Krima su plitke i bez puno vode, a najveće su Crna, Belbek, Kača, Alma i Salgir. Postoji i veći broj jezera: Crveno, Staro, Saksko, Aktaško, Tobekčisko i dr.¹⁷

Zemljište je na Krimu kvalitetno i pogodno za agrarnu obradu. Najplodnije tlo, černo zem, najviše je rasprostranjeno u centralnom, stepskom delu poluostrva.¹⁸ Biljni svet Krima je bogat i raznovrstan i postoje široke mogućnosti za gajenje poljoprivrednih kultura.

¹² Milosavljević, S., *Uticaj ruskog vojnog prisustva na Krimu na odnose između Rusije i Ukrajine*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010, str. 26.

¹³ Projekat je vredan više milijardi dolara, a plan je da most za drumski saobraćaj bude pušten u rad decembra 2018.

¹⁴ Videti šire: Petrović, D., *Geopolitika postsovjetskog prostora*, Prometej, Novi Sad, 2008.

¹⁵ Gradsko-državna administracija (GDA) Sevastopolja, (<http://sev.gov.ua/cityinfo/>, 15.05.2009)

¹⁶ Videti šire: Petrović, D., *Rusija na početku XXI veka*, ...

¹⁷ Videti šire: Napek, K., Napek, M., *Države sveta*, Mladinska knjiga, Beograd, 2005.

¹⁸ Milosavljević, S., *Uticaj ruskog vojnog prisustva na Krimu na odnose između Rusije i Ukrajine*, ..., str. 27.

Najviše se gaje žitarice i povrće u kontinentalnom, a u primorskom delu agrumi, duvan i grožđe. Na jugu poluostrva uspeva mediteransko sitno rastinje. Životinjski svet je raznovrstan, a stočarstvo je razvijena poljoprivredna grana. Kada je reč o energetskom i rudnom bogatstvu, jedan od važnih prirodnih resursa su nalazišta energenata (nije reč o spektaklnim rezervama) zemnog gasa, metalne rude i u manjoj meri nemetala. Značajna su nalazišta soli, kao i rude gvožđa u blizini Kerča. Na osnovu iznetih pokazatelja, i pored opasnosti da se upadne u zamku geografskog determinizma, može se reći da su fizičko-geografski činioci (pre svih klima i geografski položaj) imali značajan uticaj na istorijski razvoj Krima, njegovog stanovništva, privrede i kulture.

Društveno-geografske karakteristike Krimskog poluostrva

Analiza društveno-geografskih karakteristika Krima je kompleksna i otežana činjenicom da je Krim 2014. godine jednostrano izašao iz Ukrajine i ušao u sastav Rusije. Iako pomenutu promenu državnih granica Ukrajina i međunarodna zajednica nisu priznale, Krim ima novi državno-pravni i administrativno-teritorijalni status u okviru RF. U okviru unitarno ustrojene ukrajinske države, Krim je imao status jedine Autonomne Republike (AR), koja se u administrativnom smislu sastojala od 25 okruga (14 rejona i 11 jedinica).¹⁹ Autonomna Republika Krim nije imala svog predsednika, ali je imala sopstveni ustav, skupštinu i vladu. Krim je sredinom marta 2014. postao 84. subjekt Ruske Federacije, sa statusom 22. Republike, a Sevastopolj 85. subjekt RF, sa statusom trećeg Grada od federalnog značaja (pored Moskve i Sankt Peterburga).²⁰

Prema popisu stanovništva iz 2001. godine, na teritoriji Krima živelo je 2.033.736 ljudi (nisu uračunati podaci za Grad Sevastopolj).²¹ Većinu stanovništva činili su Rusi (58,5%), zatim Ukrajinci (24,3%), Krimski Tatari (12,1%), Belorusi 1,4% i Jermeni 1,1%.²² Prema podacima od 1. 8. 2009. godine, broj stanovnika AR Krim iznosio je 1.966.152, a Sevastopolja 379.757.²³ Danas (podaci od 1. 1.2016), Krimsko poluostrvo ima 2.323.000 stanovnika (Republika Krim – 1.907.000, a Grad Sevastopolj – 416.000).²⁴ Kada je reč o etničkoj strukturi, Rusi su većina na poluostrvu, ali su приметna odstupanja u podacima, u zavisnosti od činjenice da li se oni odnose samo na Republiku Krim, ili uzimaju u obzir i Grad Sevastopolj. Prema podacima iz 2015. godine (zbirno: u Republici Krim i Sevastopolju), Rusa ima oko 1,5 miliona (68%), Ukrajinaca 344.500 (15,7%) i Krimskih Tatara

¹⁹ Administrativno-teritorijalnu organizaciju Ukrajine čine jedna Autonomna Republika (AR Krim), 24 oblasti, i 2 grada od posebnog značaja (Kijev i Sevastopolj)... („*Constitution of Ukraine*”, 1996. (<http://www.legislationline.org/documents/section/constitutions/country/52>, preuzeto 22.08.2016))

²⁰ „V Rossii rojivilis' dva novyh sub'ekta i Krymskiy federal'nyy okrug”, *Первый канал*, 21.03.2014. (<http://www.1tv.ru/news/polit/254689>, 21.03.2014.); „Putin podpisal zakon o prinyatii Kryma i Sevastopol'ya v sostav Rossii”, *RBK*, 21.03.2014, (<http://top.rbc.ru/politics/21/03/2014/912751.shtml>, 21.03.2014)

²¹ *State Statistics Service of Ukraine*, 2001, (<http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>), pristupljeno 17.07.2016)

²² *Isto*, ...;

²³ *GDA Sevastopolja*, (<http://sev.gov.ua/cityinfo/history/>, 27.05.2009).

²⁴ „Savčenko ocenila mogućnosti Ukrajine da ratom povrati Krim”, 16.08.2016. (http://ruskarec.ru/news/2016/08/16/savchenko-ocenila-moguchnosti-ukrajine-da-ratom-povrati-krim_621563, 19.08.2016)

232.300 (10,6%). Broj pripadnika drugih etničkih zajednica varira od 2–5.000.²⁵ Pri tom, treba istaći činjenicu da etička zastupljenost nije ravnomerna i da je učešće Rusa u etničkoj strukturi poluostrva, najveće u Sevastopolju i jugoistočnom priobalnom pojasu, a procentualno najmanje u severnim predelima poluostrva, dok je trend sa zastupljenošću ukrajinskog i krimsko-tatarskog stanovništva obrnut. Ukrajinci su najzastupljeniji u etničkoj strukturi na severu Krima, dok Krimskih Tatara procentualno najviše ima na centralnoistočnim prostorima poluostrva. Kada je reč o demografskoj situaciji od pre dva veka (prema podacima iz 1795. godine) na Krimu je bilo 157.000 stanovnika, od čega Krimskih Tatara oko 126.000 ili preko 80%.²⁶ Od tada demografska i etnička struktura Krima se menjala i broj stanovnika je narastao sa 157.000 (1795) na 2.458.000 (1989).²⁷ Prema popisu iz 1989. godine na poluostrvu je živelo 2.458.600 stanovnika – 1.622.542 (67,04%) Rusa i 625.919 (25,74%) Ukrajinaca.²⁸ Međutim, od 1989. do 2001. godine bio je prisutan trend demografskog pada, prouzrokovan povećanim mortalitetom i migracionim procesima. Taj trend bio je izražen u ruskoj i ukrajinskoj etničkoj zajednici, dok se broj Krimskih Tatara povećao jer se veliki broj vratio na Krim iz centralnoazijskih prostora, gde su deportovani nakon Drugog svetskog rata, što je uslovalo određeni demografski debalans (u pogledu brojnosti stanovništva i nacionalne strukture).²⁹

Glavni nosioci krimske privrede su turizam i poljoprivreda. Industrijska postrojenja, smeštena na severnom delu poluostrva, baziraju se na metalurgiji, mašinogradnji (brodogradnja i proizvodnja poljoprivrednih mašina), hemijskoj, elektronskoj i prehrambenoj proizvodnji. Preko 60% proizvodnje čine proizvodi prehrambene industrije, a najznačajniji njen deo je vinarstvo, koje je razvijeno u oblasti Masandre i Jalte. Ribarstvo je razvijeno. Kopneni saobraćaj takođe. Veliki turistički centri povezani su brodskim saobraćajem, a postoji i razvijena železnička infrastruktura. Razvijen je banjski turizam zahvaljujući izvorima mineralne vode i lekovitom blatu. Južni deo poluostrva poznat je po turizmu. Najpoznatije letovalište je Jalta, a od turističkih atrakcija treba pomenuti i Bahčisaraj, nekadašnju prestonicu Krimskog kanata, u kojem se nalazi Kanova rezidencija u orijentalnom stilu iz XVI veka i čuvena Kanova džamija.

Istorijski razvoj Krima i Sevastopolja

Krim i Sevastopolj za mnoge Ruse predstavljaju simbole ruskih korena i porekla. Stav o pravu Rusije na Krim i Sevastopolj neki autori zasnivaju i na osnovu argumenata „istorijske pravde”. Istorija, kao jedan od elemenata u određivanju nacionalnog identiteta, pruža određene činjenice. Krimsko poluostrvo je u svojoj novijoj istoriji (od 1783. do 2016. godine), najduže bilo u sastavu carske Rusije (1783–1917), zatim 74 godine u sastavu SSSR-a

²⁵ Sineljščikova, J., „Sedam pitanja vezanih za Krim”, 14.03.2016., (http://ruskarec.ru/politics/2016/03/14/se-dam-pitanja-vezanih-za-krim_575523, 19.08.2016)

²⁶ Milosavljević, S., *Uticao ruskoj vojnoj prisustva na Krimu na odnose između Rusije i Ukrajine*, ..., str. 28.

²⁷ Šeršnev, L. I. i dr, *Крым–Sevastopolь-Rossija. Istorija. Geopolitika. Buduščee*, „Информационная цивилизация XXI век”, Moskva, 2007, str. 204.

²⁸ Grčić, M., „Geopolitičke promene na teritoriji bivšeg SSSR-a”, *Globus*, SGD, Beograd, 1995, str. 8.

²⁹ Prema popisu iz 1989, Krimskih Tatara je bilo oko 38.000; 1993, njihov broj je narastao na više od 200.000; a 1995. – blizu 250.000... (Milosavljević, S., *Uticao ruskoj vojnoj prisustva na Krimu na odnose između Rusije i Ukrajine*, ..., str. 29)

(1917–1991), od čega 37 godina u sastavu RSFSR (1917–1954) i 37 godina u sastavu USSR (1954–1991). Nakon raspada SSSR-a 1991. godine, Krim se 23 godine nalazio u sastavu samostalne i nezavisne ukrajinske države (1991–2014). Od marta 2014. godine de facto je bio deo Rusije, uz napomenu da takvo stanje međunarodna zajednica nije priznala, smatrajući Krim de jure delom Ukrajine. Znači, Krim se u prošlosti (više od 200 godina) nalazio u jedinstvenoj državi zajedno sa Rusijom, najpre u okviru ruske carske imperije, a kasnije u Sovjetskom Savezu. Kada se, 1991. godine SSSR raspao na 15 nezavisnih država, Krim i Sevastopolj našli su se u sastavu nezavisne Ukrajine. Geografski položaj, povoljni klimatski uslovi i geostrateški značaj opredelili su njegov istorijski i kulturno-civilizacijski razvoj u daljoj i bližoj prošlosti. Na teritoriji Krima od davnina su se ukrštali kopneni i pomorski putevi i uspostavljali intenzivni ekonomski i politički odnosi između naroda i država.³⁰ Početak istorijskog razvoja državotvornosti na sadašnjim ukrajinskim prostorima vezuje se za prvobitnu rusku državu Kijevsku Rusiju, koja je obuhvatala veći deo današnje Ukrajine (bez dela crnomorskog primorja i istočnih teritorija).

Prva ruska država formirala se u periodu srednjeg veka u okviru Kijevske Rusije, na prostoru današnje Ukrajine (ali bez značajnih delova kontinentalne istočne Ukrajine, Donbasa i Harkovske oblasti) i Belorusije, sa centrom u Kijevu. Značajan geostrateški položaj i činjenica da je prihvatila hrišćanstvo, uticali su da Kijevska Rusija od X veka ima status jedne od značajnijih srednjovekovnih feudalnih država u Evropi.³¹ Kroz teritoriju prvobitne ruske države protezali su se strateški važni putevi koji su povezivali srednju i severnu Evropu sa zemljama Istoka i Vizantijom koja je bila uzor tadašnjoj ruskoj državi.³² Geopolitički centar Kijevske Rusije bio je gornji tok reke Dnjeper sa prestonicom Kijevom.³³ Polovinom XII veka dolazi do slabljenja uticaja centralne vlasti i pojave unutrašnjih sukoba.³⁴ Kijevska Rusija osvojena je mongolsko-tatarskim osvajanjem sredinom XIII veka. Što se tiče Krimskog poluostrva, u X veku istočni deo poluostrva postao je deo kneževine Tmutarakan, koja je bila u sastavu Kijevske Rusije. Pod vlašću Vizantije ostali su južni delovi Krima i grad Herson.³⁵ Mongolsko-tatarskom najezdom, sredinom XIII veka, Kijevska Rusija je pokorena i pada u vazalni položaj. Krim zauzimaju Tatari 1239. godine i ovo područje postaje deo države „mongolske zlatne horde“, koja se u XV veku raspala na Kazanski (1423. godine), Krimski i Astrahanski kanat (1466. godine).³⁶ Nezavisni Krimski kanat formira se 1441, ali već posle tri i po decenije (1475. godine) osvaja ga Osmanlijsko carstvo i nastavlja da egzistira sa vazalnim statusom. Južni delovi Krima bili su izdvojeni iz Krimskog kanata i pripojeni Osmanlijskom carstvu.³⁷ Krimski kanat otpočinje stalne napade na granične oblasti severno od Krima, zbog čega se stvara sloj Kozaka, naoružanih slobodnih seljaka u Ukrajini, koji postaju profesionalni vojnici, braneći granične oblasti.

³⁰ Videti šire: Saharov, A. N, *Diplomatija drevneŭ Rusi*, „Pedagogika“, Moskva, 1987.

³¹ Petrović, D., *Rusija na početku XXI veka*, ..., str. 65.

³² Oblenski, D., Oti, R. (prir.), *Istorija Rusije*, Klio, Beograd, 2003. str. 62.

³³ *Isto*, ..., str. 79.

³⁴ Videti šire: Zuev, M.N, *Istorija Rossii, s drevnosti do naših dneŭ*, Высша škola, Moskva, 1994.

³⁵ Savić, Ž., *Etničke i regionalne specifičnosti, kao determinante političke nestabilnosti i krize savremene Ukrajine*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2016, str. 59.

³⁶ Petrović, D., Nikolić, G., *Geopolitika savremene Ukrajine*, IMPP, Beograd, 2009, str. 44.

³⁷ Milosavljević, S., *Uticaj ruske vojne prisustva na Krimu na odnose između Rusije i Ukrajine*, ..., str. 33.

Ruske kneževine se u periodu 1480–1556. ujinjuju oko Moskve (koju su neki istoričari nazivali „naslednicom Carigrada” ili „Treći Rim”). Teritorije sadašnje Harkovske, Luganske i delovi Donjecke oblasti integrišu se u Rusiju, koja je do 1571. uspela da pripoji severoistočne i istočne delove Ukrajine, ali nije uspela da osvoji priobalje i izađe na Azovsko i Crno more. Moskva je 1590. godine postala peta patrijaršija u pravoslavnom hrišćanskom svetu; crkva je dobila rang patrijaršije, a vladari titulu cara.³⁸ To je dovelo do porasta ruskog uticaja na prostore centralne Ukrajine i Belorusije.³⁹ Prvi put od pada Kijeva (1240. godine) dolazi do strateške orijentacije Rusije na zapad. Krimsko poluostrvo, poslednje uporište Tatara u Evropi, predstavljalo je prepreku širenju Rusije na jug. Izlazak na Crno i Azovsko more imalo je veliki geopolitički značaj, jer bi na taj način Rusija osigurala svoje južne granice. Krimsko poluostrvo i priobalje Azovskog mora bili su u sastavu Krimskog kanata, pod vlašću Osmanlijskog carstva, koje je kontrolisalo i celokupno priobalje Crnomorskog basena zapadno i istočno od Krima. Tristogodišnja epoha turske vladavine (1475–1774) dovela je do stagnacije u razvoju Krima. Krajem XVII veka situacija u Crnomorskom basenu počela je postepeno da se menja kada je Rusija u usponu počela da vodi ofanzivnu politiku u vezi južnih teritorija. Posle ustanka kozaka u središnjim delovima Ukrajine (1654. godine), pod vođstvom atamana Bogdana Hmeljickog, teritorije istočno od Dnjepra i Kijev pripojene su Rusiji.⁴⁰ Reka Dnjepar postala je prirodna granica sa Poljskom. Rusija je ovladala čitavim kontinentalnim delom Ukrajine, tako da je uzan priobalni pojas uz Azovsko i Crno more, pod vlašću Osmanlija, postao izolovan i lakše osvojiv. Već krajem XVII veka Rusija je nastavila politiku širenja na jugozapad, radi ovladavanja priobaljem Azovskog i Crnog mora. Izlazak na Crno more i pretvaranje Azovskog mora u svoje unutrašnje more kao geostrateški interes, predstavljaju početak borbe Rusije „za moreuze”, odnosno za kontrolu Bosfora i Dardanela i izlazak na južna mora, što će se u narednom periodu iskristalisati u jasnu geopolitičku koncepciju.⁴¹

U drugoj polovini XVIII veka na vlast u Rusiji dolazi carica Katarina (1762–1796) i taj period se odlikuje ubrzanim ekonomskim razvojem, rastom broja stanovnika i teritorijalnim širenjima. Nastavljeni su ratovi između Osmanskog i Ruskog carstva. Rusko-turski rat (1769–1774) vodio se na kopnu i na moru. Tokom 1771. godine ruske kopnene snage su ušle u unutrašnjost Krimskog poluostrva i osvojile veći broj gradova.⁴² Turska je poražena i potpisan je Kučuk-Kajnardžijski mir (1774. godine). Rusija se teritorijalno proširila, osvojeni su primorski gradovi Azov i Kerč, Turska je potisnuta sa Krima, a Krimski kanat je postao nezavisan.⁴³ Turska je otpočela novi Rusko-turski rat (1776–1777) napadom na Krim.⁴⁴ Međutim, u proleće 1777. godine na Krim je ušla ruska vojska, a Turci i krimski kan napustili su poluostrvo. Rusija je zaokružila pripajanje preostale crnomorske obale na severu i dobila izlaz na severoistočnom pravcu (luka Novorosijsk). Rusija je na

³⁸ Videti šire: Milova, L. V., (Pod redakcijem akademika RAN) *Istorija Rossii, I-III*, Moskovskij gosudarstvenij universitet imeni M. V. Lomonosova, Moskva, 2009.

³⁹ Petrović, D., Nikolić, G., *Geopolitika savremene Ukrajine*, ..., str. 50.

⁴⁰ Videti šire: Jelačić, A., „*Istorija Rusije*”, Romanov, Banja Luka, 2008.

⁴¹ Videti šire: Матюхина, Ю. А., Pakalina, E. N., *Волжская иллюстрированная энциклопедия истории России*, ООО „Dom Slavjanskoi knigi”, Moskva, 2007.

⁴² Šeršnev, L. I. i dr, *Крым–Севастополь–Россия. История. Геополитика. Будущее*, ..., str. 47-8.

⁴³ Videti: Družinina, E. I., „*Кючук – Кайнарджийский мир 1774. - его подготовка и заключение*”, Moskva, 1955.

⁴⁴ Videti šire: Milova, L. V., (Pod redakcijem akademika RAN) *Istorija Rossii, I-III*, ...

Krimu počela da traži mesto gde bi mogla da stacionira vojnu flotu. Izabran je nenaseljen zaliv na jugu poluostrva – Ahtjarski, sadašnji Sevastopoljski. Carica Katarina je 1783. godine prisajedinila Krim Rusiji.⁴⁵ Posle potpisivanja Manifesta o prisajedinjenju Krima, u Ahtjarski zaliv su počeli da uplovljavaju ruski brodovi radi stalnog stacioniranja, čime je započet proces formiranja ruske Crnomorske flote. Posle potiskivanja Tatara sa Krima i Turaka sa priobalja Ukrajine, ruski caristički režim započeo je proces rusifikacije navedenih područja, doseljen je veliki broj pravoslavnog stanovništva, pre svih Rusa iz unutrašnjosti, ali i Grka sa ostrva u Egejskom moru, ali i Srba, Bugara i Jermena. Smatralo se da se takvom demografskom strategijom mogu sačuvati južne teritorije Rusije.⁴⁶

Širok izlaz na Crno more i pretvaranje Azovskog u svoje unutrašnje more, predstavlja čijenicu koja ukazuje na kvantitativno i kvalitativno poboljšanje geopolitičke pozicije Rusije. Do novog rata Rusije i oslabljene Turske došlo je 1853. godine, ali u izmenjenim geopolitičkim relacijama. Antiruska koalicija država, koju su činile Engleska, Francuska i Kraljevstvo Sardinija pružile su pomoć Turskoj, čime je otpočeo Krimski rat (1853–1856), koji se završio porazom Rusije. Generalizujući suštinu Krimskog rata može se reći da je reč o podeli sfera uticaja, kako vojnih i ekonomskih, tako i verskih i kulturno-civilizacijskih. Rusija iz rata izlazi geopolitički oslabljena, jer je, osim teritorijalnih gubitaka, devalvirao i njen uticaj na pravoslavne balkanske države, koje su ostale u vazalnoj potčinjenosti prema Turskoj.⁴⁷ Rusija je tek posle Londonске konvencije (1871. godine) dobila mogućnost da započne sa obnavljanjem Crnomorske flote i Sevastopolja, koji su u Krimskom ratu gotovo u potpunosti bili uništeni.

Rusija je 1914. godine ušla u Prvi svetski rat. Na crnomorskom vojištu Nemci su stalnim bombardovanjem sa svojih ratnih brodova terorizovali gradove na Krimu. U Rusiji je Oktobarskom revolucijom (1917. godine) promenjeno državno i društveno uređenje, svrgnuta je carska dinastija Romanovih i uspostavljena socijalistička republika kao oblik vladavine. Rusija izlazi iz rata, prihvatajući uslove Brest-Litovskog ugovora sa Nemačkom (mart 1918. godine), čime gubi deo svojih zapadnih teritorija, dolazi u poziciju svojevrsne izolacije, dok se unutar zemlje odvijao sukob crvenoarmejaca i belogardejaca. Ovakva situacija rezultirala je osetnim gubitkom geopolitičkih pozicija i uticaja. Nemačka vojska je maja 1918. zauzela Sevastopolj, ali je već novembra kapitulirala. Sovjetska vlast je pokušala da osvoji Krim, ali nije uspela, jer su snagama belogardejaca pomogle intervencionističke snage. U proleće 1919. godine Crvena armija je ušla na Krim. Belogardejci, koji su držali položaje na Kerčanskom poluostrvu, u junu 1919. prešli su u kontraofanzivu i Crvena armija je bila privremeno potisnuta sa Krima. Posle poraza beloarmejaca kod Orela, marta 1920. godine, njihova komanda je iz rejona Zakavkazja premeštena na Krimsko poluostrvo, a Denjikin predaje komandu generalu P. N. Vrangelu. Sevastopolj je postao uporište belogardejaca u periodu mart–oktobar 1920. godine („Vrangelov režim”). Već krajem novembra 1920. počelo je uništenje i poraz belogardejaca. Na Krim je ušla Crvena armija i njegovo zauzimanje označava okončanje građanskog rata.⁴⁸

⁴⁵ Carica Katarina potpisala je 08.04.1783. godine „Manifest o prisajedinjenju poluostrva Krima, ostrva Taman i cele Kubanske oblasti Ruskoj državi”. Tvorac te ideje bio je knez G. A. Potemkin (1739-91)... (Šeršnev, L. I. i dr, *Крым–Sevastopolь-Rossija. Istorija. Geopolitika. Buduščee*, ..., str. 50)

⁴⁶ Milosavljević, S., *Uticaj ruskog vojnog prisustva na Krimu na odnose između Rusije i Ukrajine*, ..., str. 36.

⁴⁷ Videti šire: Uspenski, F., *Istočno pitanje*, Službeni list SCG, Beograd, 2004.

⁴⁸ Oblenski, D., Oti, R., (prir.), *Istorija Rusije*, ..., str. 300-1.

Porazom snaga belogardejaca, čije je posljednje uporište bilo upravo Krimsko poluostrvo, propao je pokušaj da se stvori samostalna državica na Krimu. Krim je 18. oktobra 1921. postao Autonomna Sovjetska Socijalistička Republika (Krimsko ASSR) u sastavu Ruske Sovjetske Federativne Socijalističke Republike (RSFSR), dok Ukrajina, stvaranjem SSSR-a, postaje jedna od federalnih jedinica (Ukrajinska Sovjetska Socijalistička Republika – USSR) i prvi put dobija oblik autonomije i ustavom zagaranovano pravo postojanja ukrajinske nacije.

Tragične stranice u istoriji Krima ispisao je Drugi svetski rat. Napad Nemaca na Krim (22. 6. 1941) otpočeo je bombardovanjem Sevastopolja i Crnomorske flote. Otpor na Krimu trajao je više od dva meseca, ali sredinom novembra celo poluostrvo, izuzev Sevastopolja, bilo je okupirano. Sevastopolj je branjen do jula 1942. godine. Ceo Krim bio je okupiran i takvo stanje je trajalo do maja 1944. Operacije za oslobađanje Krima započele su 8. aprila 1944. i trajale su 36 dana, do 12. maja 1944, kada je Krim oslobođen.⁴⁹ Neposredno po okončanju vojnih operacija sovjetske vlasti su preduzele mere kojima je znatno izmenjena demografska slika Krima. Pod optužbom da su saradivali sa okupatorom, otpočela je deportacija (18. 5. 1944) skoro 200.000 Krimskih Tatara sa poluostrva u centralnoazijske delove sovjetske države.⁵⁰ Drugi svetski rat je još uvek trajao, a već u jesen 1944. godine počelo je naseljavanje Krimskog poluostrva stanovništvom iz drugih oblasti i krajeva SSSR-a. Do kraja rata ukupno je preseljeno oko 17.040 porodica.⁵¹

Ukazom Prezidijuma Vrhovnog Sovjeta RSFSR, u junu 1945. godine status Krima se menja od „Autonomne Republike“ u „Autonomnu Oblast“, jer je „Krimsko ASSR“ bila preinačena u „Krimsku Oblast“ u sastavu RSFSR. Grad Sevastopolj bio je potpuno uništen u ratu, a njegova obnova tekla je sporo i otežano. Zbog toga Savet ministara SSSR-a 1948. godine donosi „Odluku o ubrzanj obnovi i izgradnji Sevastopolja“, sa rokom od tri godine. Tom odlukom, „grad Sevastopolj“ (zbog svoje specifične funkcije kao vojno-pomorske baze Crnomorske flote) dobija poseban status, a nešto kasnije, odlukama državnih organa, izdvaja se iz sastava „Krimsko Oblasti“ i postaje samostalna administrativno-teritorijalna jedinica, koja je direktno potčinjena republičkoj (RSFSR), odnosno saveznoj vlasti (SSSR). Šest godina nakon toga (1954) dolazi i do promene teritorijalnog statusa Krima, koji je izdvojen iz sastava ruske (RSFSR) i predat ukrajinskoj federalnoj jedinici (USSR).⁵² Naime, povodom proslave tristogodišnjice od prisajedinjenja Ukrajine carskoj Rusiji, na inicijativu tadašnjeg šefa države Nikite Hruščova, Ukrajinca po nacionalnosti, izvršena je predaja Krimskog poluostrva iz ruske u sastav ukrajinske federalne jedinice. U uslovima postojanja sovjetske totalitarne države i komunističke ideologije, predaja Krima nije imala suštinskog značaja, jer promene unutar državnih granica nisu uticale na život stanovništva.

⁴⁹ Videti šire: GDA Sevastopolja, (<http://sev.gov.ua/cityinfo/history/>, ...)

⁵⁰ Prema podacima arhivskih dokumenata iz 1944. godine „o broju deportovanih sa Krima za vreme Drugog svetskog rata“. Sa Krima je ukupno bilo deportovano 50.000 Nemaca (avgust 1941), 188.626 Tatara (maj 1944), 14.386 Grka (1944), 12.075 Bugara (1944) i 11.296 Jermena (1944)... (Šeršnev, L. I., i dr, *Крым-Севастополь-Россия. История. Геополитика. Будущее, ...*, str. 70)

⁵¹ Na Krim je u periodu 1944–60. bilo preseljeno više od 100.000 radno sposobnog stanovništva. Na poluostrvu je 1960. živelo 1.297.000 ljudi, što je oko 170.000 više nego 1940. godine... (*Isto*, str. 72)

⁵² Videti: Černičkin, K. Ю, *Po kursu Geopolitika, «Крым. Россия или Украина», Tagarogskij Gosudarstvenij Radiotekničeskij Univesitet, Taganrog, 2001.*

Nakon Drugog svetskog rata SSSR je bila ogromna država koja se prostirala na dva kontinenta, ali sa mnoštvom protivrečnosti i teškoća koje su je slabile i dovele do raspada (1991. godine). Geopolitička i geostrateška pozicija Rusije, sukcesora SSSR-a, bila je devalvirana. Smanjena je državna teritorija, izgubljen je politički i ideološki uticaj u Istočnoj Evropi, a ekonomija zemlje je doživela krah. Na zapadnom geostrateškom pravcu Rusije, sticanjem nezavisnosti bivših sovjetskih federalnih jedinica (Ukrajine, Belorusije, baltičkih država i Moldavije), zapadne granice nekadašnje supersile (SSSR) pomerene su za više od hiljadu kilometara na istok. Bitno je sužen i ruski izlaz na Crno i Baltičko more. Nakon raspada SSSR-a odnosi između Rusije i Ukrajine dobili su karakter protivrečnosti i bili su obeleženi konfrontacijom po važnim političkim pitanjima. Ukrajina je po sticanju nezavisnosti započela redefinisavanje sopstvenog identiteta, što je predstavljalo kompleksan i dug proces. Deo ukrajinske prozapadne političke elite pokušao je da sprovede politiku „ukrainizacije” i asimilacije ruskog i ruskojezičnog stanovništva, odricanjem od zajedničke istorije, kulture i porekla sa Rusijom. Na Krimu i u Sevastopolju, gde je bila očuvana i izražena proruska orijentacija, takva politika naišla je na snažan otpor i postala jedan od gorućih problema u odnosima Rusije i Ukrajine.

Sevastopolj. Nesporno je da su Krim, a posebno Sevastopolj, deo istorije ruskog naroda i ruske države. Posebnost Sevastopolja ogleda se u tome što je izgrađen kao baza Crnomorske flote i zbog značaja tokom svoje istorije imao je poseban status. Sevastopolj ima svoju simboliku, koja odražava kulturno-istorijske tradicije „grada-heroja”. Originalnost Sevastopolja je u tome što ovaj grad, kako se to često ističe, predstavlja „spomenik ruske istorije”, „muzej pod otvorenim nebom”.⁵³ Rusi su oduvek doživljavali Sevastopolj kao deo svog nacionalnog bića i njegov konstitutivni element. Nije preterivanje kada se kaže da se kulturno-istorijska i identitetska povezanost Krima i Rusije ne može u potpunosti shvatiti, bez poznavanja istorije Sevastopolja, „grada ruske slave i simbola Rusije”, kako su ruski autori u svojim delima često navodili.⁵⁴ Zbog svoje uloge i značaja grad je u više navrata bio rušen do temelja. Upravo heroizam i stradanje Sevastopolja i njegovih branilaca kroz vekove i ponovno obnavljanje iz ruševina i pepela predstavlja personifikaciju istorije i stradanja celokupnog ruskog naroda.⁵⁵

Sevastopolj se nalazi na jugozapadnom delu Krimskog poluostrva, gde je stenovita obala izbrazdana desetinama većih i manjih zaliva. U jednom od njih izgrađen je Sevastopolj, čiji je prvobitni naziv bio Ahtijar. Kamen temeljac budućeg grada postavljen je 14. juna 1783. godine na zapadnoj obali „Južnog zaliva” i taj datum se smatra danom osnivanja grada. Ahtiar, grad-utvrđenje na Crnom moru, ukazom od 10. februara 1784., preimenovan je u Sevastopolj.⁵⁶ Ime Sevastopolj se sa grčkog pre-

⁵³ Prema „Popisu spomenika Ukrajine” u gradu Sevastopolju se nalazi 2.037 spomenika, od čega 671 spomenik posvećen Krimskom ratu, 394 Drugom svetskom ratu, 53 događajima iz Oktobarske revolucije... (Šeršnev, L. I., i dr, *Крым–Севастополь–Россия. История. Геополитика. Будущее*, ..., str. 164)

⁵⁴ L. N. Tolstoj, učesnik prve herojske odbrane grada u Krimskom ratu, u činu poručnika, u svojoj je reportaži „Sevastopolj u decembru”, koja je publikovana u aprilu 1855. godine u časopisu „Savremenik”, pisao „...da se ne može desiti da se nalazite u Sevastopolju, a da vašu dušu ne zahvati osećaj ponosa, gordosti, euforije i da krv brže ne poteče vašim žilama.”... (GDA Sevastopolja, <http://sev.gov.ua/cityinfo/history/>, 18.06.2009)

⁵⁵ Milosavljević, S., *Uticaj ruskog vojnog prisustva na Krimu na odnose između Rusije i Ukrajine*, ..., str. 46.

⁵⁶ Naziv Ahtiar vraća se u upotrebu umesto naziva Sevastopolj posle ukaza ruskog cara Pavla I, 1797. i ostao je do 29. marta 1826. godine, kada je ruski car Nikola I vratio naziv Sevastopolj.

vodilo na različite načine: „visoko cenjeni”, „znameniti, čuveni”, „slavni ili veličanstveni grad”. Sevastopolj se nalazio na teritoriji Tavrijske gubernije, ali je predstavljao zasebnu administrativno-teritorijalnu celinu, jer je gradom upravljala vojnopomorska administracija, na čelu sa vojnim general-gubernatorom, koji je po dužnosti bio glavnokomandujući Crnomorske flote.⁵⁷ Sevastopolj počinje značajno da razvija vojnu i civilnu lučku i pomorsku infrastrukturu i ubrzo postaje najveći grad na Krimu. U Sevastopolju je 1844. godine živelo 41.155 stanovnika, među kojima je bilo najviše pripadnika flote i članova njihovih porodica (1802. godine – 20.000 stanovnika, 1829. godine – 30.000).

„Prva herojska odbrana Sevastopolja” odigrala se tokom Krimskog rata (kada je grad bio pod opsadom godinu dana); donela je braniocima slavu, ali je grad bio potpuno razrušen. Ratna dejstva započela su 2. septembra 1854,⁵⁸ a odbrana Sevastopolja jedanaest dana kasnije i trajala je 349 dana. Za vreme opsade Sevastopolj je bio izložen stalnim bombardovanjima. Nakon poslednjeg, šestog bombardovanja (24–27.08.1855) grad je u potpunosti razrušen.⁵⁹ Obnova grada započela je 15 godina nakon rata. Tokom Prvog svetskog rata Sevastopolj je više puta osvajan (Nemci, belogardejci, crvenoarmejci). U periodu između dva svetska rata Sevastopolj postaje grad „zatvorenog tipa” (zbog prisustva flote). U Drugom svetskom ratu počela je tzv. „druga herojska odbrana Sevastopolja” koja je trajala 250 dana i, kao i 1855, od grada su ostale samo ruševine. Sevastopolj je oslobođen 9. maja 1944,⁶⁰ i biva proglašen, sa još nekoliko gradova, za „grad-heroj SSSR-a”. Obnova Sevastopolja trajala je do sredine pedesetih godina. Posle Drugog svetskog rata poseban status Sevastopolja napokon je i pravno bio potvrđen. Godine 1948. dobio je poseban državno-pravni status i bio izdvojen i u političko-pravnom i teritorijalno-administrativnom smislu, kao grad koji je bio direktno potčinjen republičkoj (RSFSR) i saveznoj vlasti (SSSR). Na osnovu navedenih činjenica može se zaključiti da se istorijski razvoj Sevastopolja, od osnivanja do raspada SSSR-a, odvijao u kontekstu njegovog razvoja kao vojnopomorske baze. Sevastopolj šezdesetih godina XX veka postaje otvoren za civilno stanovništvo i doživljava ekonomski prosperitet. Posle raspada SSSR-a, tokom devedesetih godina, došlo je do spora između Rusije i Ukrajine u vezi sa podelom Crnomorske flote i Sevastopolj se našao u središtu tog spora. Grad je prerastao okvire vojno-pomorske baze i postao jedna od najvećih luka na Crnom moru, a takođe i ekonomski, kulturno-istorijski i turistički centar.⁶¹ Do 2014. godine imao je status „Grada od posebnog značaja” i graničio se sa AR Krim.⁶² Na teritoriji grada su od raspada SSSR-a do 2014. godine bile stacionirane dve flote: Vojnopomorske snage Ukrajine i Crnomorska flota RF. Sevastopolj se od 2014. (de facto) nalazi u sastavu Rusije.

⁵⁷ Milosavljević, S., *Uticaj ruskog vojnog prisustva na Krimu na odnose između Rusije i Ukrajine*, ..., str. 46.;

⁵⁸ GDA Sevastopolja, <http://sev.gov.ua/cityinfo/history/>, ...

⁵⁹ Videti šire: Tarle, E., V., *Krimski rat*, www.militera.lib.ru/, 25.01.2010.

⁶⁰ Sevastopolj je ponovo bio potpuno uništen i porušen. U gradu je ostalo 3.000 ljudi... (Šeršnev, L.I. i dr, *Крым–Sevastopolь–Rossija. Istorija. Geopolitika. Buduščee*, ..., str. 111)

⁶¹ Isajeva, K., „Vojna baza skrivena u letovalištu: Sevastopolj na Krimu”, 09.09.2016. (http://ruskarec.ru/multi-media/pictures/2016/09/09/vojna-baza-skrivena-u-letovalistu-sevastopolj-na-krimu_628539, 09.09.2016)

⁶² Grad Sevastopolj, kao posebna administrativna jedinica, zauzima površinu od 1.100 km². Površina kopna je 846 km², a vodene površine 236 km²... (GDA Sevastopolja, <http://sev.gov.ua/cityinfo/history/>, ...)

Alternative postojećem stanju

„Krimsko pitanje” po ocenama mnogih autora, za Rusiju ima mnogo manji geostrateški značaj, a mnogo više političku, civilizacijsku i kulturno-istorijsku vrednost. Na tom pitanju sučeljavaju se domaći ponos i međunarodni prestiž Rusije. Rusija neće dozvoliti promenu novostvorenog „geopolitičkog pejzaža” u Crnomorskom regionu, jer, po izjavama njenih najviših zvaničnika,⁶³ status Krima kao dela Ruske Federacije je „završena priča”, uprkos tome što i Ukrajina i države Zapada takvo de facto stanje ne priznaju. S druge strane, Rusija bi svaki eventualni pokušaj Ukrajine da nasilno reintegriše otepljeno poluostrvo percipirala kao napad na teritoriju Ruske Federacije. U tom slučaju ona bi svim raspoloživim sredstvima branila i štitila svoj teritorijalni integritet. S obzirom na vojnu superiornost Rusije, opcija vojnog rešenja „Krimskog problema” je malo ili nimalo verovatna. Kada je reč o Luganskoj i Donjeckoj oblasti na istoku Ukrajine, situacija je kvalitativno drugačija, s obzirom na eksplicitno iskazan stav najviših ruskih zvaničnika (V. Putin, S. Lavrov) da one neće biti pripojene Rusiji,⁶⁴ već će nastaviti da egzistiraju u okviru ukrajinske države, ali sa bitnim izmenama kada je reč o njihovom statusu i nadležnostima u okviru Ukrajine.

Rusija navodi da je pitanje Krima „zatvoreno i zauvek rešeno”, ali se zalaže za rešavanje krize na istoku Ukrajine kroz dijalog vlasti u Kijevu i proruskih snaga u Donjeckom i Luganskom regionu. Radi toga pokušava da se pozicionira kao nezaobilazni faktor u mirovnom procesu i kao garant interesa pobunjenih oblasti, uprkos činjenici da ne postoje pouzdane analize i projekcije koje bi sa velikom verovatnoćom mogle predvideti načine i modalitete rešavanja krize i ishod tog procesa u nekom budućem periodu. Pored činjenice da krizu determiniše politička nestabilnost u samoj Ukrajini, koja je rezultat regionalnih, identitetskih i kulturno-civilizacijskih podela i razlika, dodatno je komplikuje i uticaj eksternih činilaca, pre svih Rusije. Analiza rusko-ukrajinskih odnosa u kontekstu najnovijih bezbednosnih dešavanja nameće zaključak da se moraju iznaći modaliteti i mehanizmi kojima bi se aktuelni problemi rešavali uvažavanjem interesa obe strane. Međutim, očekivanja su suprotna i idu u prilog predikciji da dosadašnji različiti pristupi problemima i beskompromisni stavovi po nizu spornih pitanja neće biti ublaženi političkim kursom prozapadno orijentisanog ukrajinskog rukovodstva. Realno je očekivati da će ukrajinski režim pokušati eksplicitnije da artikuliše nacionalne interese u okviru prozapadnog strateškog opredeljenja i da će započeti intenzivniji proces priključivanja Ukrajine evroatlantskim integrativnim tokovima. Takođe, realna su očekivanja i da će odnosi ovih država nastaviti da egzistiraju na sadašnjem, niskom nivou.

⁶³ „Putin: Pitanje Krima je zauvek zatvoreno”, 03.09.2016. (http://ruskarec.ru/news/2016/09/03/putin-pitanje-krima-je-zauvek-zatvoreno_626729, 04.09.2016.); „Putin: Zašto na Kosovu važi volja naroda, a na Krimu ne?”, N1, 08.09.2016. (<http://rs.n1info.com/a191629/Svet/Svet/Putin-o-Kosovu-i-Krimu.html>, 08.09.2016)

⁶⁴ Putin je u više navrata izneo stav da je Rusija zainteresovana za očuvanje ukrajinske države, uz ogradu da dobrovoljno pridruživanje Krima Rusiji predstavlja „obnovu istorijske pravde, zasnovanu na želji većine stanovnika Krima”... (Harlamov, I., „Ukrajinski „kolač”: podeliti ga „komšijski”, 25.03.2014. (http://serbian.ruvr.ru/2014_03_25/Ukrajinski-kolach-podeliti-ga-komshijski-8744/, 04.05.2014)). Ministar inostranih poslova S. Lavrov odbacio je optužbe zapadnih političara i eksplicitno iskazao stav da Rusija ne pretenduje na jugoistok Ukrajine. „Rusija nema u planu priključenje jugoistočnih oblasti Ukrajine. To protivreči interesima RF”... (Meljnikova, K., „Rusija nema veze sa događajima na jugo-istoku Ukrajine”, 12.04.2014. (http://serbian.ruvr.ru/2014_04_12/Rusija-nema-veze-sa-dogadajima-na-jugo-istoku-Ukrajine-9681/, 20.04.2014))

Profilisanjem svoje uloge u događajima u Ukrajini Rusija umanjuje verovatnoću nastanka bezbednosnih rizika i pretnji po njene vitalne interese, pre svih dalje širenje NATO-a ka njenim granicama. Pripajanjem Krima 2014. godine stvorila je situaciju da eksplicitno utiče na međunarodnu poziciju Ukrajine. U kontekstu ekspanzije NATO-a na delove postsovjetskog prostora i aktuelizovanja tendencije da Ukrajina bude primljena u članstvo, stav Rusije je krajnje negativan, sa argumentacijom da bi takav scenario bio kontraproduktivan za trajnu stabilnost u Evropi i da bi prijem Ukrajine u NATO stvorio novu bezbednosnu situaciju, ništa manje opasnu nego u vreme „hladnog rata”.⁶⁵ Insistiranje ukrajinskog režima na članstvu u alijansi znatno bi redukovalo mogućnost postizanja rešenja krize diplomatskim sredstvima, uz veliku verovatnoću da bi došlo i do dezintegracije zemlje, „konzerviranja” postojećeg stanja i prerastanja sukoba u „zamrznuti konflikt”.

Teško je pouzdano predvideti rešenje ukrajinske krize u bliskoj perspektivi. Razlog tome jeste i što relevantni činioци (subjekti) međunarodnih odnosa, pre svih SAD (EU) i Rusija, rešenje krize u Ukrajini percipiraju na različite načine, u skladu sa realpolitičkom projekcijom svojih interesa. Nesporno je da će rešenje krize na istoku Ukrajine nužno morati da se zasniva i na usklađivanju i uravnoteženju sučeljenih interesa Rusije i SAD, usled činjenice da ove sile imaju različita stanovišta kada su u pitanju modaliteti rešavanja krize, uz zajedničku ocenu da je reč o najvećoj pretnji miru i stabilnosti u postbipolarnoj Evropi i da diplomatsko rešenje nema alternativu.⁶⁶ Obe strane zalažu se za uspostavljanje međunarodnog mehanizma za njeno rešavanje, koji bi se temeljio na autoritetu međunarodnih institucija, uz istovremeno „odbacivanje upotrebe i pretnje silom, kao sredstva rešavanja sporova u međunarodnim odnosima”. Međutim, ovakvo stanovište izloženo je oštroj kritici pojedinih autora sa Zapada, koji navode da je reč o „diplomatskoj retorici” i da konkretni potezi koje povlači Rusija (navodeći „aneksiju Krima” i „direktnu vojnu umešanost u sukob na istoku Ukrajine), svedoče o prisutnosti tradicionalne realpolitičke logike u ruskoj percepciji i načinu promišljanja bezbednosnih problema, odnosno da je rusko deklarativno zalaganje u konkretnom slučaju samo paravan za ostvarivanje „ogoljenih realpolitičkih ciljeva i geopolitičkih interesa”. Uprkos ovakvim stavovima, činjenica je da je ukrajinska kriza u znatnoj meri urušila posthladnoratovski sistem evropske bezbednosti i da rešenje krize diplomatijom predstavlja prvi korak ka njegovom redefinisaju i reafirmaciji.

Takođe, odlaganje rešavanja krize negativno će se reflektovati na političko-bezbednosnu situaciju u Crnomorskom regionu i otvoriti perspektivu da takva situacija postane teg koji će evropski bezbednosni poredak povući ka mračnim dubinama hladnoratovske logike i vraćanju principima „igre sa nultim ishodom”. Upravo mogućnost takvog hipotetičkog scenarija ponovo može gurnuti Evropu ka novim linijama razgraničenja i ozbiljno oštetiti „staklene noge” evropskog bezbednosnog poretka. Očigledno je da takav „scenario” nikome ne bi išao u prilog, a i samo „opipavanje pulsa” jasno naznačava pogubnost takvog „koraka unazad”. Imajući u vidu ove činjenice, iznalaženje kompromisnog i obostrano prihvatljivog rešenja jedan je od preduslova za normalizaciju odnosa Rusije i sa Zapadom i sa Ukrajinom, a time i značajan faktor regionalne i globalne stabilnosti. U kolikoj meri će se u bliskoj budućnosti relaksirati političko-bezbednosna situacija u regionu nezahvalno je procenjivati. Preciznija predviđanja o tome biće moguća tek kada u praksi, u punom kapacitetu, počne implementacija dogovorenih mera i aktivnosti iz Min-

⁶⁵ Milosavljević S., „Širenje NATO na Istok kao determinišući faktor ruske strategije bezbednosti u posthladnoratovskom međunarodnom poretku”, ..., str. 39-65.

⁶⁶ Milosavljević, S., „Rat u Ukrajini – pogled sa Balkana”, *Novi put*, 03.12.2014, (<http://noviput.rs/intervju/dr-sladan-milosavljevic-rat-u-ukrajini-pogled-sa-balkana/>, 04.12.2014)

skih mirovnih procesa, kao i od razvoja situacije u vezi sa Krimom. Do tada su sve kvalifikacije i predviđanja u vezi s tim proizvod manje-više proizvoljnih nagađanja i pretpostavki. Koji od navedenih ili nekih drugih modela rešenja ukrajinske krize ima najviše šansi da se ostvari u godinama pred nama i koliko će proces trajati teško je predvideti s obzirom na kompleksnost uticaja unutrašnjih i eksternih činilaca. Izbalansiran pristup „problemu”, spremnost na ublažavanje postojećih razlika, uz uvažavanje interesa strana u konfliktu, predstavlja najbolji okvir za postizanje mirnog rešenja krize i uspostavljanja stabilnog sistema bezbednosti u regionu.

Umesto zaključka

Složenost „Krimskog problema” determinisana je posebnim geostrategijskim položajem i geopolitičkim značajem Krimskog poluostrva, kao i specifičnim geografskim, istorijskim i kulturološkim odlikama tog prostora. Nesporna je činjenica da Krim odlikuje značajan geostrategijski položaj, koji se najpre može dokazati izuzetnim fizičko-geografskim karakteristikama poluostrva, njegovim specifičnim istorijskim razvojem, kao i kulturološko-identitetskim odlikama. Najpovoljniji i najznačajniji fizičko-geografski elementi na Krimu su geografski položaj i klimatski uslovi. Što se tiče društveno-geografskih činilaca, pre svih etničke strukture stanovništva, Rusi su na poluostrvu u apsolutnoj većini. Ekonomija se karakteriše razvijenošću tercijalnog sektora privrede (pomorski saobraćaj i turizam). Krim je imao specifičan istorijski razvoj, koji je uslovio i posebne kulturološko-identitetske odlike poluostrva. Pre nego što je Rusija pripojila Krim 1783, poluostrvo je imalo autohton i samostalan državno-politički razvoj u odnosu na severne teritorije kontinentalnog dela Ukrajine, a domicilno stanovništvo u apsolutnoj većini činili su Krimski Tataari. Nakon osvajanja od strane Ruske imperije, sama činjenica o geopolitičkom i vojnostrategijskom značaju poluostrva umnogome je determinisala njegov razvoj. Od kraja XVIII veka dolazi do menjanja demografske strukture na poluostrvu, u smislu kontinuirane rusifikacije poluostrva, odnosno stalnog doseljavanja ruskog stanovništva koje postaje većinsko. S obzirom na to da Ukrajina predstavlja najuži geostrateški interes Rusije na eksosvjetskom prostoru, evidentna je njena zainteresovanost za Krim i istok Ukrajine. Rusi doživljavaju Krim (naročito Sevastopolj) kao konstitutivni element svog nacionalnog identiteta, dok rusko stanovništvo na Krimu doživljava Rusiju kao svoju kulturno-civilizacijsku odrednicu. S druge strane, nastojanja Ukrajine da pitanje Krima i krize na istoku reši u svoju korist su razumljiva, jer ovi problemi nepovoljno utiču na njenu spoljno-političku poziciju, odnosno predstavljaju ograničavajući faktor za ostvarivanje ciljeva njene strateške orijentacije i ograničavaju slobodu njenog spoljnopolitičkog delovanja. Njihovo rešavanje je u tesnoj korelaciji sa uključivanjem Ukrajine u evroatlantske integrativne tokove, što je, sa stanovišta aktuelnog ukrajinskog režima, jedan od ključnih državnih prioriteta.

S obzirom na veliku zainteresovanost spoljnih faktora za rešavanje ukrajinske krize, ona nadilazi regionalne bezbednosne okvire i mora se percipirati u jednom širem kontekstu međunarodnih odnosa na relaciji Moskva–Vašington–Brisel, što je od krucijalnog značaja za mir i stabilnost u Crnomorskom regionu i na globalnom prostoru. Događaji u Ukrajini velikim delom su doprineli da se poimanje sistema bezbednosti i koncepcija odgovora na njegovo narušavanje iz temelja preispitaju. Bezbednosni procesi u Crnomorskom regionu u poslednje dve godine radikalno su promenili skalu vrednosti subjekata

globalnog bezbednosnog poretka. Posle jednostranog izdvajanja Krima i sukoba u Donjeckoj i Luganskoj oblasti, političko-bezbednosna situacija u Ukrajini postala je novi čini-lac svetske politike. Aktuelni problem neminovno ukazuje na neophodnost promišljanja o prekomponovanju sistema bezbednosti u smislu stvaranja nedeljivog bezbednosnog pro-stora na celokupnom evroazijskom kontinentu – od Lisabona do Vladivostoka.

Postoje različita stanovišta o načinima za razrešenje krize. Klatno promišljanja mogućih op-cija kreće se od decentralizacije, federalizacije i vojno neutralne Ukrajine do fragmentacije i nje-ne podele po kulturno-civilizacijskim i identitetskim granicama. Treba pomenuti da jedan broj autora u prethodne dve godine ističe da ideja federalizacije predstavlja alternativu procesu ras-pada. Međutim, vladajuća politička elita Ukrajine odbacuje ovu opciju. Iako nijedan prognostički model nema kapacitet da u potpunosti razradi sve scenarije u vezi sa daljim razvojem krize u Ukrajini, izložene analize o političko-bezbednosnoj situaciji i suštinskim činiocima koje je uslo-vjavaju (u svetlu činjenice da se Krim već dve godine de facto nalazi u sastavu Rusije), pomažu u boljem razumevanju aktuelne krize, kao i mogućih pravaca budućih dešavanja. Krim će u bli-sknoj perspektivi svakako biti njen nezaobilazni determinišući faktor. Međutim, jasno je da će se u međuvremenu pojaviti i novi problemi i bezbednosne dileme, da će se otvoriti i neka do sada ne-rešena pitanja od čijih će se rešenja, kao i samog načina dolaženja do njih, u velikoj meri zavisiti i tendencije u vezi sa ukrajinskom krizom i funkcionisanjem evropskog bezbednosnog sistema. Odgovori na ova pitanja, pored ostalog, značajno će odrediti i geostratešku poziciju Krima, kao i njegov povratni uticaj na političko-bezbednosne procese u regionu Crnog mora i celoj Evropi.

Literatura

- [1] Bžežinski, Z., *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica, 1998.
- [2] Grčić, M., *Politička geografija*, Geografski fakultet, Beograd, 2000.
- [3] Danilov, A. A., *Istorija Rossii*, Izdatel'skii dom „Novii učebnik”, Moskva, 2002.
- [4] Dugin, A., *Osnovi geopolitike, knjiga 1, Geopolitička budućnost Rusije*, Ekopres, Zrenjanin, 2004.
- [5] Dugin, A., *Proekt „Evroazija”, „Яуза” Эксмо*, Moskva, 2004.
- [6] Dugin, A., *Prostorno misliti*, knjiga 2, Ekopres, Zrenjanin, 2004.
- [7] Efimenko, A. J., *Istorija ukrajinskog naroda*, IPS, Beograd, 1999.
- [8] Zakaria, F., *The Post-American World*, W.W. Norton and Company, New York, 2008.
- [9] Zuev, M.N., *Istorija Rossii, s drevnosti do naših dneŭ*, Vyisša škola, 1994.
- [10] Jelačić, A., *Istorija Rusije*, Romanov, Banja Luka, 2008.
- [11] Jeftić, N., „De facto states u Crnomorskom regionu”, Nevenka Jeftić (pri.), *Aktuelna pita-nja iz međunarodnih odnosa*, IMPP, Beograd, 2008, str. 337-48.
- [12] Kegli, Č., Vitkof, J., *Svetska politika – Trend i transformacija*, Centar za studije JIE– FPN – Diplomatska akademija, Beograd, 2004.
- [13] Kenedi, P., *Uspon i pad velikih sila*, Službeni list, 1996.
- [14] Kilibarda, Z., *Osnove geopolitike*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2008.
- [15] Kisindžer, Henri, *Diplomatija*, Klub plus, Beograd, 2008.
- [16] Larrabee, S., „Ukraine at the Crossroads”, *The Washington Quarterly*, Autumn, 2007.
- [17] Lebedeva, M. M., *Mirovaja politika v XXI v: aktory, processy i problemy*, MGIMO-Universitet, Moskva, 2009.
- [18] Mandelbaum, M., *Ideje koje su osvojile svet*, Filip Višnjić, Beograd, 2004.

- [19] Матюхина, Ю. А., Pakalina, E. N., *Большая иллюстрированная энциклопедия истории России*, ООО „Dom Slavянской книги“, Moskva, 2007.
- [20] Milova, L. V., (Pod redakcijей akademika RAN) *Istorija Rossii, I-III*, Moskovskij gosudarstvenij universitet imeni M. V. Lomonosova, Moskva, 2009.
- [21] Milosavljević, S., „Energetska bezbednost i njena aktuelizacija u savremenoj međunarodnoj politici“, u: Z. Dragišić, i dr. (ur.), *Sadržaji bezbednosnih izazova Srbije na početku XXI veka*, Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti, Beograd, 2014., str. 99-112.
- [22] Milosavljević, S., *Energetski i vojni aspekt strategije bezbednosti Ruske Federacije u kontekstu savremenog međunarodnog poretka i odnosa prema Republici Srbiji*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2013.
- [23] Milosavljević, S., *Rusija i „mir“*. *Strategija bezbednosti Ruske Federacije: geopolitički, energetski i vojni aspekt*, Akademska misao – Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.
- [24] Milosavljević, S., „Ruska diverzifikaciona strategija u naftno-gasnom sektoru i njene implikacije na evropske i balkanske prostore“, *Godišnjak fakulteta bezbednosti 2014.*, Fakultet Bezbednosti, Beograd, 2014, str. 65-87.
- [25] Milosavljević, S., Tomić, D., Mandić, G., „Pokušaji teorijskog određenja pojma energetske bezbednosti kao činoca determinacije međunarodnog političko-bezbednosnog sistema“, *Vojno delo*, 2016, broj 5 (jul-avgust), Beograd, str. 106-123.
- [26] Milosavljević, S., „Uloga i značaj vojnog faktora u ostvarivanju energetske bezbednosti Ruske Federacije“, *Godišnjak fakulteta bezbednosti 2013.*, Fakultet Bezbednosti, 2013, str. 227-44.
- [27] Milosavljević, S., *Uticao ruskog vojnog prisustva na Krimu na odnose između Rusije i Ukrajine*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010.
- [28] Milosavljević, S., „Širenje NATO na istok kao determinišući faktor ruske strategije bezbednosti u post-hladnoratovskom međunarodnom poretku“, *Međunarodna politika*, godina LXIII, br. 1146, april-jun 2012, IMPP, Beograd, str. 39-65.
- [29] Miršajmer, Dž., *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Beograd, 2009.
- [30] Mladenović, M., Kilibarda, Z., Milosavljević, S., „Post-hladnoratovske“ promene bezbednosnih i strateških koncepcija Ruske Federacije“, *Vojno delo*, jesen 2013., Beograd, 2013, str. 40-58.
- [31] Naj, Dž., *Kako razumevati međunarodne sukobe – uvod u teoriju i istoriju*, Stubovi kulture, Beograd, 2006.
- [32] Napek, K.; Napek, M., *Države sveta*, Mladinska knjiga, Beograd, 2005.
- [33] Naročnicka, N., *Rusija i Rusi u svetskoj istoriji*, Srpska književna zadruga, Beograd, 2008.
- [34] Nicholas, S., „*Geography of Peace*“ 1942.
- [35] Obolenski, D., Oti, R., (prir.), *Istorija Rusije*, Klio, Beograd, 2003.
- [36] Petrović, D., *Geopolitika postsovjetskog prostora*, Prometej, Novi Sad, 2008.
- [37] Petrović, D., Nikolić, G., *Geopolitika savremene Ukrajine*, IMPP, Beograd, 2009.
- [38] Petrović, D., *Rusija na početku XXI veka*, Prometej, Novi Sad, 2007.
- [39] Stojanović, R., *Sila i moć u međunarodnim odnosima*, „Radnička štampa“, Beograd, 1982.
- [40] Uspenski, F., *Istočno pitanje*, Službeni list SCG, Beograd, 2004.
- [41] Hantington, S., *Sukob civilizacija*, Službeni list Jugoslavije, 1998.
- [42] Černičkin, K. Ю., *Po kursu Geopolitika*, „Крым. Россия или Украина“, Tagarogskij Gosudarstvenij Radiotehničeskij Univesitet, Taganrog, 2001.
- [43] Šeršnev, L. I. i dr, *Крым – Севастополь – Россия. Istorija. Geopolitika. Будущее*, „Информационная цивилизация XXI век“, Moskva, 2007.
- [44] Štavljanin, D., *Hladni mir*, Radio slobodna Evropa, Beograd, 2009.